

कक्षा ८

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
१. हामी र हाम्रो समाज	१.१ विकासको अवधारणा <ul style="list-style-type: none"> परिचय आवश्यकता र महत्त्व विकासको अवस्था (विकसित, विकासोन्मुख, र अल्पविकसित) नेपालमा विकासका सम्भावनाहरू (जस्तै : प्राकृतिक स्रोत साधन, मानवीय स्रोत आदि) । 	<ul style="list-style-type: none"> विकासको चरणबद्ध अवस्था भल्कने चित्रहरू, पोस्टर फोटो, भिडियो आदि प्रदर्शन गर्दै विकासको परिचय र आवश्यकता एवम् सम्बन्धमा छलफल गराउने विकासका विभिन्न अवस्थाहरू (विकसित, विकासोन्मुख, र अल्पविकसित) उदाहरणसहित प्रस्तुत गर्दै नेपालको वर्तमान अवस्था सम्बन्धमा स्पष्ट पार्ने 'नेपालको विकासमा प्राकृतिक र मानवीय स्रोतसाधनको प्रयोग र सम्भावना' विषयमा वक्तृत्वकला सञ्चालन गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) तपाईंको विचारमा नेपाललाई विकसित मुलुक बनाउन के के गर्नुपर्ला ?</p> <p>(ख) नेपालमा विकासका के कस्तो सम्भावनाहरू रहेका छन्, खोजी गरी लेख्नुहोस् ।</p> <p>२. विद्यार्थीले सञ्चालन गरेको वक्तृत्वकलाको प्रस्तुति, हाउभाउ र विषयवस्तुमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p>
	१.२ विकासको पूर्वाधार (परिचय, महत्त्व, वर्तमान अवस्था) <ul style="list-style-type: none"> खानेपानी ऊर्जा जनशक्ति 	<ul style="list-style-type: none"> विकासको पूर्वाधारका रूपमा खानेपानी, ऊर्जा र मानवीय स्रोतको महत्त्व भल्कने गरी चित्र तथा पोस्टरहरू प्रदर्शन गर्दै तिनीहरूको बारेमा छलफल गराउने खानेपानीको महत्त्व सम्बन्धमा विद्यार्थीका अनुभव सङ्कलन गरी सूची तयार पार्न लगाउने ऊर्जा बचतमा विद्यार्थीको भूमिका सम्बन्धमा कथा, कविता, चित्र आदि तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी मानविय स्रोतको परिचय र महत्त्व एवम् विकासमा 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) नेपालमा खानेपानीको वर्तमान अवस्था उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) नेपालमा ऊर्जा सङ्कट उत्पन्न हुन नदिन के के उपायहरू अपनाउन सकिन्छ, लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ग) दक्ष र अदक्ष जनशक्तिका बिचमा भिन्नता छुट्याउनुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू प्रस्तुत गर्न लगाउने	
	<p>१.३ सङ्घीय राज्यको अवधारणा</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय आवश्यकता र महत्त्व (सामाजिक विविधताको सम्मान, सन्तुलित र समानुपातिक विकास, सामाजिक न्याय, अवसरको न्यायोचित वितरण) स्थानीय, प्रादेशिक र सङ्घीय सरकारको सङ्क्षिप्त परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न उदाहरण र सन्दर्भ जोड्दै नेपालमा सङ्घीय राज्यको अवधारणा र आवश्यकता र महत्त्व सम्बन्धमा कारणहरूको छलफल गर्ने सात प्रदेशमा विभाजित नेपालको नक्सा प्रदर्शन गरी राज्यको स्वरूपलाई स्थानीय, प्रादेशिक र सङ्घीय ढाँचामा विभाजन गर्नुका आधारहरू बताई सङ्क्षिप्त परिचय दिने स्थानीय, प्रादेशिक र सङ्घीय सरकारको अधिकारको बाँडफाँड सम्बन्धमा समुहगत छलफल र प्रस्तुतीकरण गराउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) सङ्घीय राज्यको महत्त्वहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) सङ्घीय सरकार र प्रादेशिक सरकारका तीन तीनओटा कामहरू लेख्नुहोस् ।</p>
	<p>१.४ आफू बसेको प्रदेश</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय संरचना र कार्य आफू बसेको प्रदेशको भौगोलिक अवस्थिति, सामाजिक/सांस्कृतिक रहनसहन र आर्थिक अवस्था । 	<ul style="list-style-type: none"> सात प्रदेशमा विभाजित नेपालको नक्सा देखाई प्रदेशको संरचनाको बारेमा छलफल गराउने । विभिन्न प्रदेशहरूको भौगोलिक अवस्थिति, सामाजिक रहनसहन र आर्थिक अवस्थाहरूका बारेमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने र विद्यार्थीलाई आफ्नो प्रदेशका बारेमा नक्सा बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने आफ्नो प्रदेशको गौरव एवम् विकासको संभावनाको खोजीगर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) तपाईंको प्रदेशको भौगोलिक अवस्थाका बारेमा उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) तपाईंको प्रदेशअन्तर्गत आफ्नो पालिकामा बसोबास गर्ने मुख्य जातजातिहरू तिनीहरूका चार्डपर्वहरूको खोजी गरी लेख्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>१.५ आफ्नो प्रदेशमा रहेका प्रमुख विकास कार्यक्रम/आयोजना</p> <ul style="list-style-type: none"> • नाम र परिचय • महत्त्व • विशेषता • त्यसले पार्ने प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> • आफ्नो प्रदेशमामा सञ्चालित राष्ट्रिय गौरव र प्रदेश स्तरीय मुख्य मुख्य विकास आयोजनाहरू खोजी गरी सूची बनाउन लगाउने • मुख्य मुख्य विकास आयोजनासँग सम्बन्धित चित्र तथा पोस्टरहरू प्रदर्शन गराउने • आफ्नो प्रदेशमा वा आफू रहेको प्रदेशमा सञ्चालित आयोजना वा कार्यक्रमको वर्तमान अवस्थाको भिडियो क्लिप, चित्र, उदाहरण आदि प्रस्तुत गर्दै देश विकासमा यी आयोजनाको आवश्यकता र महत्त्व स्पष्ट पारिदिने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) तपाईंको प्रदेशमा सञ्चालित विकास आयोजनाहरूमध्ये कुनै एकमा आधारित भई शिक्षकको समाचारको नमुना बनाउनुहोस् ।</p> <p>(ग) विकास आयोजनाको सञ्चालनबाट हामीलाई के कस्ता फाइदाहरू हुन्छन्, उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>
२. हाम्रा मानव मूल्य मान्यता	<p>२.१ न्याय, शान्ति र अहिंसाको पालना</p> <ul style="list-style-type: none"> • न्यायिक व्यवहार र यसको पालना • मानसिक शान्तिको अभ्यास • शान्त र संयमित व्यवहार • परिवार, साथी र समुदायमा उत्पन्न विवादको शान्तिपूर्ण समाधान • वचन र कर्मबाट परपीडनको निवारण 	<ul style="list-style-type: none"> • शान्तिको महत्त्वबोधक उपदेशात्मक सूक्ति, कथा, गीत, कविता उदाहरण, चित्र, भिडियो आदि प्रस्तुत गर्दै मानसिक शान्तिको अवधारणा स्पष्ट पार्ने र अभ्याससमेत गराउने । • हिंसाको कारणले समाजमा उत्पन्न विकृतिहरूको उदाहरण दिँदै अहिंसाभावको उद्बोधन गराउने प्रेरक कथा सुनाउने र विद्यार्थीलाई त्यसको सारांश भन्न लगाउने • शान्ति र मेलमिलाप भएको कुनै बस्तीको घटना अध्ययन गर्न लगाई त्यसो हुनका कारण सम्बन्धमा छलफल गराउने । • प्रत्येक विद्यार्थीलाई आफ्ना नजिकको साथीबाट कस्तो बोली वचन र व्यवहारको अपेक्षा गरेका छन् सोचेर भन्न लगाई 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) शान्त र संयमित व्यवहार कसरी गर्न सकिन्छ ?</p> <p>(ख) परिवारमा उत्पन्न विवादलाई कसरी शान्तिपूर्ण समाधान गर्न सकिन्छ ?</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<ul style="list-style-type: none"> • प्राणीलाई कष्टबाट मुक्ति • अरूको ईर्ष्या नगर्नु र अहित नसोच्नु 	<p>आफूले पनि अरूप्रति सोहिअनुरूपको बोली, बचन र व्यवहार प्रदर्शन गर्न प्रेरित गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • मानिसबाहेक जीव जनावरलाई पनि माया, संरक्षण गर्ने उपायहरू बताइदिने र प्राणीहरूलाई दुःखकष्ट दिने कुरा मानवका लागि उचित व्यवहार नहुने विभिन्न सन्दर्भ, उदाहरण आदिमार्फत स्पष्ट पारिदिने । • विद्यार्थीलाई अरूको ईर्ष्या र डाहा गर्दाका हानीहरू विभिन्न कथा उदाहरणबाट स्पष्ट पारी राम्रा कामको अनुसरण गरेमा जीवन सुखी हुने र खुसी प्राप्त हुने, अरूबाट सहयोग र सहकार्य बलियो हुने सन्दर्भलाई विभिन्न चित्र, कथा, घटना अध्ययन मार्फत स्पष्ट पार्ने । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>२.२ नेपालमा प्रचलित सामाजिक परम्परा र प्रचलन</p> <ul style="list-style-type: none"> • गुठी • भेजा • पर्म • पैचो • ठिकुर • बडघर • माइजन • रोधी 	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीलाई आफ्नो समुदायमा प्रचलित केही सामाजिक प्रचलनहरू सम्बन्धमा सोचेर भन्न लगाउने र जोडीमा रही त्यस्ता प्रचलन सम्बन्धमा संवाद गर्न लगाउने • नेपालका विभिन्न समुदायमा प्रचलित सामाजिक प्रचलनको सूची तयार पार्न लगाउने । • विभिन्न प्रचलन सम्बन्धमा चार्ट पेपरमा चित्र, फोटा आदि टाँस्न लगाई यिनीहरूको महत्त्व सम्बन्धमा कक्षामा छलफल गराउने • विभिन्न प्रचलन सम्बन्धमा कक्षामा वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्ने • विद्यार्थीलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहलाई एउटा एउटा सामाजिक परम्परा र प्रचलनका सम्बन्धमा समूहगत रूपमा छलफल गरी ती परम्परा र प्रचलन अपनाउने समुदाय, स्थान र गरिने कार्य समेटी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस्</p> <p>(क) भेजा परम्पराको छोटकरीमा वर्णन गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) ठिकुर परम्पराको विशेषता उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ग) रोधी प्रथालाई संरक्षण गर्न के के गर्नुपर्ला ?</p>
	<p>२.३ नेपालमा प्रचलित सामाजिक तथा धार्मिक क्रियाकलाप</p> <ul style="list-style-type: none"> • जातिगत परम्परा र संस्कार (जन्म संस्कार, विवाह संस्कार, मृत्यु संस्कार आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> • आफ्नो समुदायमा प्रचलित सामाजिक तथा धार्मिक परम्परा सम्बन्धमा विद्यार्थीलाई अनुभव सुनाउन लगाउने • नेपालमा प्रचलित धार्मिक परम्परा समन्वयमा विद्यार्थीलाई जानकारी दिई सामाजिक तथा धार्मिक परम्परासँग सम्बन्धित चित्र, चार्ट, भिडियो सङ्कलन र 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) मगर र गुरुङ जातिको जन्म र विवाह संस्कारबिचको भिन्नता लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ख) ब्राह्मण जातिको मृत्यु संस्कारमा गरिने क्रियाकलापहरू लेख्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<ul style="list-style-type: none"> धार्मिक एवम् सांस्कृतिक क्रियाकलाप 	<p>प्रदर्शन गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपालमा प्रचलित सामाजिक तथा धार्मिक परम्परा सम्बन्धमा नजिकका धार्मिक स्थल वा समुदायमा अवलोकन भ्रमण गराउने र प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने नेपालका सिमान्तकृत र लोपोन्मुख जातिहरूको परम्परा र संस्कारहरूको खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । 	
	<p>२.४ नेपालमा विविधताको सम्मान, एकता, सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता (भौगोलिक धार्मिक, भाषिक, सांस्कृतिक, जातीय, वर्गीय, क्षेत्रीय, लिङ्ग, अपांगता, पेसा व्यवसाय, खानपान, अभिरुचि)</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविधतामा एकता झल्कने गीत, कथा, कविताको प्रस्तुति गर्ने र छलफलबाट एकता नै बल हो भन्ने सन्देश प्रवाह गर्ने कक्षाकोठालाई उदाहरणका रूपमा लिई विविधतामा एकता झल्कने विभिन्न क्रियाकलापमा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउने जुनसुकै जात, धर्म, भाषा, वर्ग, लिङ्ग, अपाङ्गता भए पनि हामी सबैबिचको एकता, भाइचारा र सहअस्तित्वमा नै नेपाली समाजको समृद्धि र विकास सम्भव छ भन्ने सन्देश प्रवाह गर्ने खालका उदाहरण, फोटा, भिडियो आदि प्रदर्शन गर्ने सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता कायम हुने गरी कक्षामा फरक विचार, धर्म, भाषा, पहिरन, संस्कार भएका साथीहरूलाई सम्मान गर्ने, सहयोग र समभाव प्रकट गर्ने, फरक चाडपर्व मान्ने साथीहरूलाई 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कनगर्नुहोस्</p> <p>(क) सामाजिक सद्भाव कसरी कायम गर्न सकिन्छ ?</p> <p>(ख) विविधतामा एकता, हाम्रो पहिचान विषयमा निबन्ध लेख्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		शुभकामना दिने जस्ता कार्यमा विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्ने	
	<p>२.५ नेपालको राष्ट्रिय सम्पदाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय सम्पदाहरूको पहिचान राष्ट्रिय सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्धन 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चार्ट, भिडियो वा स्लाइड प्रदर्शन गरी राष्ट्रिय सम्पदाको परिचय दिने नेपालका राष्ट्रिय सम्पदाहरू कुन कुन हुन व्यक्तिगत रूपमा अनुमान गर्न लगाउने र जोडी जोडीमा छलफल गरी भन्न लगाउने राष्ट्रिय सम्पदाहरूको सूची तयार गर्न लगाउने राष्ट्रिय सम्पदाको महत्वसँग सम्बन्धित चित्र, फोटो प्रदर्शन गरी छलफल गराउने राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षणका उपायहरूको तालिका प्रस्तुत गर्न लगाउने राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षणमा सरोकारवालाको भूमिका सम्बन्धमा प्रवचन कार्यक्रम आयोजना गर्न लगाउने राष्ट्रिय सम्पदासँग सम्बन्धित चित्र, चार्ट, समाचार, सम्पादकीय, र लेखहरू सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्ड तयार पार्न लगाउने स्थानीय सम्पदाहरूको अवलोकन भ्रमण गराई प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने । 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p> <p>(क) कुनै पाँचओटा राष्ट्रिय सम्पदाको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <p>(ख) राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण गर्ने कुनै तीनओटा उपाय लेख्नुहोस् ।</p> <p>२. बुलेटिन बोर्डको तयारीका क्रममा विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, सामग्रीको सङ्कलन, सहयोग आदि पक्षलाई छ्याल गरी मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p>
	<p>२.६ अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> हेनरी ड्युना मदर टेरेसा 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, तस्बिर, जीवनी प्रस्तुतिमार्फत मानवीय मूल्य र सामाजिक सेवामा पुऱ्याएका अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वको योगदानको सूची प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वको जीवन (बायोग्राफी) 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) मदर टेरेसाका कुनै दुईओटा योगदान उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>२. विद्यार्थीले तयार पारेको बायोग्राफीलाई</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		<p>तयार पार्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वको कामबाट विद्यार्थीले प्राप्त गरेको प्रेरणाको सूची तयार पार्न लगाउने 	<p>निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> - सहभागिता - विषयवस्तुको सङ्कलन अवस्था - योगदान
	<p>२.७ स्काउट</p> <ul style="list-style-type: none"> स्काउटको भूमिका <ul style="list-style-type: none"> - चरित्र निर्माण र अन्य - अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> बालक्लबका गतिविधिहरू सञ्चालन गर्न लगाउने, उनीहरूले गरेका गतिविधिमा अवलोकन गरी पृष्ठपोषण, मार्गदर्शन प्रदान गर्ने स्काउटले चरित्र निर्माणमा खेलेको भूमिका उदाहरण सहित स्पष्ट पार्ने । विभिन्न अवसर पारी विद्यार्थीहरूलाई स्काउटका गतिविधिमा संलग्न गराउने 	<p>१. बालक्लब र स्काउटका गतिविधिमा संलग्नतालाई निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) सहभागिता (ख) सक्रियता (ग) गरेका मुख्य क्रियाकलाप (घ) चरित्र निर्माणमा पुगेको योगदान आदि
३. नागरिक चेतना, कर्तव्य र अधिकार	<p>३.१ संविधान र सङ्घीय संसद्</p> <ul style="list-style-type: none"> संविधानको परिचय सङ्घीय संसद्को भूमिका एवम् कार्यहरू सङ्घीय संसद्का दुवै सदनको गठन प्रक्रिया 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको संविधान देखाउँदै संविधानको सामान्य परिचय दिन लगाउने । सङ्घीय संसद्को संविधान र कानून निर्माण गर्ने प्रक्रियालाई तालिकामा प्रस्तुत गर्ने सङ्घीय संसद्का दुवै सदनको गठन प्रक्रिया सम्बन्धमा समूहमा छलफल गराउने । 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) संविधान भनेको के हो ? (ख) संविधान र कानूनको निर्माण प्रक्रियाबारे लेख्नुहोस् । (ग) प्रतिनिधि सभाको गठन प्रक्रिया बारेमा लेख्नुहोस् ।
	<p>३.२ सघीय सरकार</p> <ul style="list-style-type: none"> सङ्घीय सरकारको परिचय सङ्घीय सरकारको गठन प्रक्रिया सङ्घीय सरकारका 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न उदाहरण दिँदै सङ्घीय सरकारको छोटो परिचय दिने सङ्घीय सरकारको गठन प्रक्रिया देखाउने तालिका बनाई प्रस्तुत गर्ने सङ्घीय सरकारको कार्यहरू उल्लेख भएको चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) सङ्घीय सरकारको परिचय दिनुहोस् । (ख) सङ्घीय सरकारका कार्यहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	कार्यहरू		(ग) सङ्घीय सरकारको गठन प्रक्रियाबारेमा जानकारी दिनुहोस् ।
	३.३ न्यायपालिका (परिचय, गठन प्रक्रिया र कार्यहरू) <ul style="list-style-type: none"> जिल्ला अदालत उच्च अदालत सर्वोच्च अदालत 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, उदाहरण भिडियोमार्फत न्यायपालिकाको छोटो परिचय दिने जिल्ला अदालत, उच्च अदालत र सर्वोच्च अदालतको गठन प्रक्रियाबारेमा संवैधानिक प्रावधानबारे जानकारी गराउने न्यायपालिकाले गर्ने कार्यहरू सम्बन्धमा जोडी जोडीमा छलफल गर्न लगाई कक्षामा भन्न लगाउने स्थानीय तहमा रहने न्यायीक समितिको परिचय र कार्य सम्बन्धमा खोजी गर्न लगाउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) नेपालमा न्याय दिने निकायहरूको सूची तयार गर्नुहोस् । (ख) स्थानीय न्यायिक समितिको न्याय सम्पादनमा भूमिकाका बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् । (ग) जिल्ला अदालत, उच्च अदालत र सर्वोच्च अदालतको गठन प्रक्रिया लेख्नुहोस् ।
	३.४ समावेशीकरण <ul style="list-style-type: none"> विभेद तथा बहिष्करणका स्वरूप (जातीय, लैङ्गिक, वर्गीय, भाषिक तथा सांस्कृतिक) समावेशीकरणको अवधारणा तथा समावेशीकरणको आवश्यकता 	<ul style="list-style-type: none"> विभेद तथा बहिष्करणका विभिन्न स्वरूपबारे छलफल गराउने स्थानीयस्तरमा विभेद र बहिष्करणका विरुद्ध भूमिका निर्वाह गरेका व्यक्ति तथा संस्थाको योगदानका सम्बन्धमा छलफल गराउने समावेशीकरणको अवधारणा सम्बन्धमा विभिन्न उदाहरण, सन्दर्भ प्रस्तुत गर्दै छलफल गराउने सकारात्मक विभेदको सामान्य अवधारणा दिँदै समावेशीकरणको आवश्यकता स्पष्ट पार्ने 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) समावेशीकरण भन्नाले के बुझिन्छ ? (ख) समावेशीकरणले विभिन्न वर्गका व्यक्तिलाई कसरी फाइदा पुग्छ, लेख्नुहोस् ।

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>३.५ लोकतान्त्रिक गणतन्त्र</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा नागरिकको भूमिका 	<ul style="list-style-type: none"> लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको अर्थ र अवधारणा बताउने लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा नागरिकको भूमिका सम्बन्धमा संवाद गर्न लगाउने लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा नागरिकका भूमिका देखाउने चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) लोकतान्त्रिक गणतन्त्र भनेको के हो ?</p> <p>(ख) लोकतान्त्रिक गणतन्त्रलाई मजबुत बनाउन नागरिकको कस्तो भूमिका हुनुपर्दछ, लेख्नुहोस् ।</p>
	<p>३.६ सेवा प्रवाह र सुशासन</p> <ul style="list-style-type: none"> सेवा प्रवाहको अवधारणा सुशासनको अवधारणा सुशासन र सेवा प्रवाहमा राष्ट्रसेवकको भूमिका 	<ul style="list-style-type: none"> सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रबाट प्रवाह हुने सेवाहरूको सूची तयार पार्न लगाउने सुशासनको परिचय दिने किसिमको समाचारको नमुना, चित्र, तालिका वा भिडियो देखाई सुशासनको अवधारणा प्रस्तुत गर्ने सुशासन र सेवा प्रवाहमा राष्ट्रसेवक कर्मचारीको भूमिका सम्बन्धमा छलफल गराउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) सुशासन भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?</p> <p>(ख) सुशासन कायम गर्न विद्यालयका प्रधानाध्यापकको भूमिका छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।</p>
४. सामाजिक समस्या र समाधान	<p>४.१ सामाजिक समस्या र विकृतिहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> देखासिखी र फजुल खर्च बौद्धिक पलायन दाइजो प्रथा लागुपदार्थ दुर्व्यसन भ्रष्टाचार (आर्थिक र नैतिक) 	<ul style="list-style-type: none"> बौद्धिक पलायनको परिचय दिई यसको प्रभाव सम्बन्धमा छलफल गराउने । देखासिखी र फजुल खर्चले समाजमा पारेको प्रभाव र यसको निराकरणका लागि भूमिका अभिनय प्रस्तुत गर्न लगाउने सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरूमध्ये दाइजो प्रथा, लागुपदार्थ दुर्व्यसन, भ्रष्टाचार र यसले समाजमा पारेको नकारात्मक प्रभाव एवम् यसको रोकथामका उपाय सम्बन्धमा चित्र, छलफल, कथा, गीत आदिमाफत 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <p>(ख) बौद्धिक पलायन रोक्न के गर्नुपर्दछ ?</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		<p>स्पष्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> सामाजिक समस्या विकृति सम्बन्धमा विभिन्न चित्र, समाचार, सम्पादकिय, लेख रचना सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्डमा टाँस्न लगाउने 	
	<p>४.२ सामाजिक समस्या र विकृति हटाउने उपायहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> जनचेतना मितव्ययीता आत्म अनुशासनको पालना व्यावहारिक शिक्षामा जोड असल सङ्गत सदाचार कानूनको परिपालना 	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक समस्या र विकृति विरुद्धका सामाजिक अभियानहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता गराई प्रत्यक्ष अवलोकन र जिम्मेवारी बोध हुने खालका काममा संलग्न गराउने सामाजिक समस्या र विकृतिको समाधानमा विद्यार्थीको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने सन्दर्भलाई विभिन्न उदाहरण, सन्दर्भसहित प्रस्ट पार्ने र उनीहरूलाई मितव्ययी बन्न, आत्म अनुशासनको पालन गर्न एवम् असल साथीहरूको सङ्गत गर्न अभिप्रेरित गर्ने कानूनको परिपालनाका निमित्त स्थानीय प्रशासनको भूमिका सम्बन्धमा छलफल गराउने । 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) सामाजिक समस्या र विकृति हटाउने कुनै पाँचओटा उपायहरू लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ख) सदाचारले सामाजिक समस्या तथा विकृति हटाउन कसरी मदत गर्दछ ?</p>
	<p>४.३ सामाजिक समस्या र विकृति समाधानमा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको भूमिका</p>	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक समस्या र विकृतिको समाधानमा संलग्न विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको सूची तयार गरी उनीहरूको भूमिकाको खोजी गर्न लगाउने ती संस्थाहरूले सामाजिक समस्या समाधानमा पुऱ्याएको योगदान सम्बन्धमा पत्रपत्रिका, वेबसाइट एवम्, विभिन्न सन्दर्भ 	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) सामाजिक समस्या र विकृति समाधानमा रेडक्रसको योगदानको चर्चा गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) भ्रष्टाचार निवारणमा टान्सपरेन्सी इन्टरनेसनलको भूमिका महत्त्वपूर्ण</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		सामग्री अध्ययन गरी लेख रचना तयार गर्न लगाउने ।	छ, किन ?
	<p>४.४ द्वन्द्व र व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> समाजमा द्वन्द्व (कारण, विश्लेषण र समाधान) सञ्चारको भूमिका (दोहोरो सञ्चार, वार्ता, मध्यस्थता, सम्झौता) 	<ul style="list-style-type: none"> समाज हुने द्वन्द्वका कारणहरूको सम्बन्धमा व्यक्तिगत रूपमा सोचन लगाई जोडी जोडीमा छलफल गर्न लगाउने र जोडीका निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । समाजमा हुने विभिन्न द्वन्द्वका विश्लेषण र समाधानका उपायहरू सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गराउने द्वन्द्व समाधानमा सञ्चारको भूमिकामा दोहोर सञ्चार, वार्ता र मध्यस्थताबाट समाधान गर्ने सम्बन्धमा भूमिका अभिनय गर्न लगाउने र भूमिका अभिनय सम्बन्धमा अन्य सहपाठीको विचारलाई जोड्दै निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) समाजमा द्वन्द्व हुनका कारणहरू लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ख) मध्यस्थतामा कसरी द्वन्द्व समाधान गर्न सकिन्छ ?</p>
५. हाम्रो विगत	<p>५.१ नेपाल शब्दको उत्पत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपाल शब्दको अर्थ र उत्पत्तिसम्बन्धी किंवदन्ती <p>५.२ नेपालको प्राचीन कालका सामाजिक र आर्थिक गतिविधि (गोपाल, महिषपाल र किराँत</p> <p>५.३ काठमाडौँ उपत्यकाको प्राचीन विगत र सभ्यता</p>	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, कथा, भिडियोमार्फत नेपालको प्राचीन कालखण्डहरूको छोटो परिचय दिने कथा वा पाठको सस्वरवाचन गरी नेपाल शब्दको उत्पत्तिको सम्बन्धमा प्रचलित एक एकओटा किंवदन्ती बताउने पुस्तकालयमा गई काठमाडौँ उपत्यकाका राज्यहरूको प्राचीन कालको राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक अवस्था र विगत एवम् सभ्यता समेटिएको विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरू अध्ययन गराई त्यसका मुख्य 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p> <p>(क) नेपाल शब्दको उत्पत्तिका बारेमा प्रचलित कुनै दुईओटा किंवदन्तीबारेमा लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ख) काठमाडौँ उपत्यकाको प्राचीनकालको सामाजिक अवस्थाका बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		मुख्य पक्षहरू कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने	
	५.४ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको विकास, सम्भावना र चुनौती	<ul style="list-style-type: none"> लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको विकास: इतिहासदेखि वर्तमानसम्म भन्ने शीर्षकमा वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको सम्भावना र चुनौती सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गराई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका सम्भावनाहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।
	५.५ हाम्रा वीर सहिदहरूको परिचय र योगदान <ul style="list-style-type: none"> लखन थापा गङ्गालाल श्रेष्ठ दशरथ चन्द शुक्रराज शास्त्री धर्मभक्त माथेमा 	<ul style="list-style-type: none"> पाँच सहिदहरूको फोटो तथा पोस्टर प्रदर्शन गर्दै लखन थापा, गङ्गालाल श्रेष्ठ, दशरथ चन्द, शुक्रराज शास्त्री र धर्मभक्त माथेमाको छोटो परिचय प्रस्तुत गर्ने । कथा, भिडियो क्लिप्स वा डकुमेन्ट्री वा चित्र प्रस्तुत गर्दै लखनथापा, गङ्गालाल, दशरथ, शुक्रराज र धर्मभक्तको योगदान सम्बन्धमा छलफल गर्ने समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहलाई एक एक जना सहिदको चित्र वा फोटो सहितको व्यक्तिगत विवरण चार्टपेपरमा तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) पाँच सहिदहरूको नाम लेख्नुहोस् । (ख) कुनै एक सहिदको योगदान एक अनुच्छेदमा लेख्नुहोस् । २. विद्यार्थीले तयार पारेको व्यक्तिगत विवरण र सोको प्रस्तुतिलाई निम्नलिखित आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : - प्रस्तुतीकरण - विषयवस्तुको सङ्कलन - चित्र - योगदान
	५.६ मानव सभ्यता <ul style="list-style-type: none"> परिचय युनानी (ग्रिस र रोम) सभ्यताको परिचय र प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, तालिका र भिडियो देखाउँदै मानव सभ्यताको परिचय दिन विभिन्न चित्र, कथा, ऐतिहासिक पुस्तकमार्फत मानव सभ्यताको विकासक्रमको सम्बन्धमा छोटो जानकारी 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) मानव सभ्यता भन्नाले के बुझिन्छ ? (ख) मानव सभ्यताको विकासले मानव

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<ul style="list-style-type: none"> सिन्धु घाँटीको सभ्यताको परिचय र प्रभाव 	<p>गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, तालिका र भिडियो देखाउँदै युनानी (ग्रिस र रोम) सभ्यताको परिचय दिने युनानी (ग्रिस र रोम) सभ्यताकोले मानव जीवनमा पारेको प्रभावबारे छलफल गराउने सिन्धु उपत्यकाका मोहनजोदारो र हराप्पाको विगतसँग सम्बन्धित तथ्यहरू देखाउने भिडियो प्रस्तुत गर्ने सिन्धु उपत्यका सभ्यताले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा संवाद गराउने 	<p>जीवनमा पारेको प्रभाव लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ग) ग्रिक सभ्यतामा विकास भएका कुनै दुईओटा तथ्यहरू लेख्नुहोस् ।</p> <p>(घ) युनानी (ग्रिस र रोम) सभ्यताले मानव जीवनमा पारेको प्रभावबारे छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ङ) सिन्धु सभ्यताले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा छोटो टिप्पणी लेख्नुहोस् ।</p>
	<p>५.७ पुनर्जागरण</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय उपलब्धि 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र, तालिका र भिडियो देखाउँदै पुनर्जागरणको परिचय दिने पुनर्जागरणको कालको उपलब्धिहरूको सूची तयार गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) पुनर्जागरण भन्नाले के बुझिन्छ ?</p> <p>(ख) पुनर्जागरणको कालले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव लेख्नुहोस् ।</p>
६. हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप	<p>६.१ मौद्रिक कारोबार</p> <ul style="list-style-type: none"> अवधारणा व्यावहारिक प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> मौद्रिक कारोबारसँग सम्बन्धित चित्र चार्ट र भिडियो प्रयोग गरी यसको अवधारणा स्पष्ट पारिदिने मौद्रिक कारोबारको व्यावहारिक प्रयोग सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) मौद्रिक कारोबार भनेको के हो ?</p> <p>(ख) मुद्राका कुनै दुईओटा कार्य उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>६.२ नेपालका वित्तीय संस्था</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय थिनीहरूबाट प्राप्त गर्न सकिने सेवाहरू 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालका वित्तीय संस्थाको उदाहरण, वित्तीय संस्था कार्यहरूसम्बन्धी चार्ट, तस्वीरको प्रयोग गरी प्रश्नोत्तर, अन्तरक्रिया, र छलफल विधिद्वारा नेपालका वित्तीय संस्थाको परिचय, कार्यहरू प्रस्ट पार्ने । यी वित्तीय संस्थाहरूबाट प्राप्त गर्न सकिने सेवाहरूको सूची तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) वित्तीय संस्था भनेको के हो ?</p> <p>(ख) वित्तीय संस्थाका कुनै दुईओटा कार्यहरू बताउनुहोस् ।</p>
	<p>६.३ नेपालको पर्यटन व्यवसाय/उद्योग</p> <ul style="list-style-type: none"> वर्तमान अवस्था महत्त्व पर्यटन व्यवसाय र रोजगार प्रवर्धन 	<ul style="list-style-type: none"> तालिका/चार्ट, वृत्तचित्र/भिडियो प्रदर्शन गरी नेपालको पर्यटन उद्योगको वर्तमान अवस्था र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने पर्यटन व्यवसायबाट रोजगारी सिर्जना र प्रवर्धन भएका नमुना चित्र वा भिडियो प्रस्तुत गर्दै पर्यटन व्यवसाय गर्नका लागि उत्प्रेरित गर्ने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) नेपालको पर्यटन उद्योगको वर्तमान अवस्था बताउनुहोस् ।</p> <p>(ख) नेपालको पर्यटन उद्योगको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>
	<p>६.४ नेपालको वैदेशिक व्यापार</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय महत्त्व वर्तमान अवस्था, प्रवर्धनका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> तालिका/चार्ट, वृत्तचित्र/भिडियो प्रदर्शन गरी नेपालको वैदेशिक व्यापारको परिचय, महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने नेपालमा वैदेशिक व्यापार प्रवर्धनका उपायहरू सम्बन्धमा TPS विधिबाट छलफल गराउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) नेपालको वैदेशिक व्यापारको वर्तमानअवस्था कस्तो छ ?</p> <p>(ख) नेपालको वैदेशिक व्यापारको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ग) नेपालको वैदेशिक व्यापारको प्रवर्धनका उपायहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>६.५ वैदेशिक रोजगारी</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय चुनौती र अवसरहरू 	<ul style="list-style-type: none"> मस्तिष्क मन्थन गराई वैदेशिक रोजगारीको परिचय दिन लगाउने र छलफलबाट निष्कर्ष निकालने जिग्स विधि प्रयोग गरी वैदेशिक रोजगारको महत्त्व, वर्तमान अवस्था, अवसर र चुनौती सम्बन्धमा छलफल गराउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) वैदेशिक रोजगारी भनेको के हो ?</p> <p>(ख) नेपालको वैदेशिक रोजगारीका कुनै दुईओटा समस्या र समाधानका उपायहरू बताउनुहोस् ।</p> <p>(ग) नेपालको वैदेशिक रोजगारीको वर्तमान अवस्था कस्तो छ ?</p>
७. हाम्रो पृथ्वी	<p>७.१ पृथ्वीका दैनिक र वार्षिक गतिका प्रभावहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> स्थानको समयमा भिन्नता तापक्रम र चापको वितरणमा भिन्नता सूर्य ग्रहण र चन्द्र ग्रहण 	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षकले ग्लोब देखाउँदै पृथ्वीको भुकाव (६६.५ डिग्री) र विभिन्न उदाहरणमार्फत पूर्वपाठसँग सम्बन्ध गाँस्दै पृथ्वीको गतिको अवधारणा स्पष्ट पारिदिने ग्लोबको प्रयोगबाट पृथ्वीको दैनिक र वार्षिक गतिको अवधारणाका साथै ऋतु परिवर्तनको अवधारणासमेत स्पष्ट पारिदिने पृथ्वीको अक्ष तथा कक्षीय समतलको चित्र खिचेर भूमध्यरेखा र प्रमुख मध्याह्नरेखाको अक्षीय भुकावसँग सूर्यको सम्बन्ध देखाउने ग्लोबमा नेपालको अवस्थिति पहिचान गरी एउटा चिह्न लगाई त्यसको अगाडि मैन बत्ती बालेर राख्ने, नेपालको अवस्थितिमा उज्यालो देखिन्छ । यसलाई दिन र त्यसलाई बायाँबाट दायाँतर्फ बिस्तारै घुमाउँदै जाँदा नेपाल सूर्यबाट विस्तारै टाढा हुँदै जाँदा सूर्यास्त वा अर्ध्याँरो हुन्छ भनी स्पष्ट 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नहरूका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) पृथ्वीका दुईओटा गतिको नाम लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ख) परिभ्रमण र परिक्रमण गतिबिच फरक छुट्याउनुहोस् ।</p> <p>(ग) दिन र रात कसरी हुन्छ ? उदाहरणसहित लेख्नुहोस् ।</p> <p>(घ) पृथ्वीको वार्षिक गतिको मानव जीवनमा कसरी असर पर्दछ, लेख्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
		<p>पारिदिने</p> <ul style="list-style-type: none"> उक्त अभ्यासका आधारमा पृथ्वीले आफ्नो अक्ष वरिपरि परिभ्रमण (Rotation) गर्न लगभग २४ घण्टा समय लगाउँछ। यसले दिन र रात बनाउँछ भनी दैनिक गतिको अवधारण र असर बताइदिने त्यो अभ्यासको सम्बन्ध ऋतु परिवर्तनको चित्रसँग जोडने र सूर्यको अवस्थालाई दीर्घवृत्तका बिचमा राख्ने। त्यसको ठिक माथि र तल पृथ्वीको आधा भागमा सूर्यको किरण पर्ने कोणीय भुकावमा पृथ्वीको अक्ष बनाउने र त्यसको पूर्व र पश्चिममा दीर्घवृत्तमा अक्ष पर्ने गरी पृथ्वीको भुकाव देखाउने, सबै अवस्थामा उत्तर र दक्षिण ध्रुव छुट्याउने। अब क्रमशः पश्चिम बिन्दुको बायाँबाट दायाँतर्फ जुन २१, सेप्टेम्बर २३, डिसेम्बर २२ र मार्च २१ लेख्दै जाने माथिको उदाहरण र प्रयोगका आधारमा दैनिक गति र वार्षिक गतिका प्रभावबिच तुलना गर्दै सूची बनाउन लगाउने 	
	<p>७.२ मौसम र हावापानी</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय मौसम र हावापानीमा फरक हावापानीमा परिवर्तन ल्याउने तत्त्वहरू 	<ul style="list-style-type: none"> मौसम र हावापानीबिचको फरक सम्बन्धमा छलफल गर्दै उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने विद्यार्थीलाई जोडी जोडीमा विभाजन गरी हावापानीलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू सम्बन्धमा छलफल गर्दै सूची तयार गरी सामान्य वर्णन गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ul style="list-style-type: none"> मौसम केलाई भनिन्छ ? मौसम र हावापानीबिच फरक छुट्याउनुहोस्।

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<ul style="list-style-type: none"> - अक्षांश - उचाइ - सामुद्रिक दूरता - जमिनको ढाल - सामुद्रिक धार - वनजङ्गल - माटो - स्थानीय तत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> • आफू रहेको स्थानको एक हप्ताको मौसमी अवस्थाको अभिलेख राखी ग्राफलाइन (रेखा चित्रमा) प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	
	<p>७.३ जलवायु परिवर्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> • नेपालमा सिर्जित समस्याहरू र न्यूनीकरणका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न उदाहरण, कथा सन्दर्भ जोड्दै जलवायु परिवर्तनको परिचय दिने • जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्याहरू प्रदर्शित भिडियो वा चित्र देखाउँदै तिनीहरूको समूहमा सूची निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) जलवायु परिवर्तन भनेको के हो ?</p> <p>(ख) जलवायु परिवर्तनले नेपालमा सिर्जित समस्याहरू के के हुन् ?</p>
	<p>७.४ नेपालको छिमेकी देशहरू भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना र सम्बन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> • भारत • चीन • सार्क राष्ट्रका अन्य मुलुकहरू • छिमेकी राष्ट्रहरूसँग नेपालको सम्बन्ध 	<ul style="list-style-type: none"> • विश्वको नक्सा वा ग्लोबमा नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना खोजी गर्न लगाउने • ग्लोब वा नक्साका माध्यमबाट भारत र चिनको अवस्थिति, सिमाना, भौगोलिक अवस्था आदि खोजी गर्न लगाउने • सार्क राष्ट्रका अन्य मुलुकहरूको नक्सासहित ती राष्ट्रको सामान्य परिचय प्रस्तुत गर्ने • छिमेकी र सार्कका अन्य मुलुक र नेपालको तालिका प्रस्तुत गरी स्पष्ट पार्ने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) हाम्रा छिमेकी देशहरू कुन कुन हुन् ?</p> <p>(ख) सार्क राष्ट्रका नाम लेख्नुहोस् ।</p> <p>(ग) भारतले नेपालको सहयोगमा गरेका योगदानको चर्चा गर्नुहोस् ।</p>
	<p>७.५ विपत् व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> • नेपालमा घट्ने विपत्का 	<ul style="list-style-type: none"> • नेपालमा घट्ने विपत्का घटनाहरू र जोखिमको न्यूनीकरणका उपायहरू 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>घटनाहरू र जोखिमको न्यूनीकरणका उपायहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • विपत् व्यवस्थापन र रेडक्रस • विपत् व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकार र सङ्घसंस्थाको भूमिका 	<p>सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल आदि गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विपत्का विभिन्न अवस्था : विपत् पूर्वावस्था, विपत्को अवस्था र विपत्पछिको अवस्था व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकार र सङ्घसंस्थाहरूले अपनाएका कदमहरू माथि छलफल गरी स्पष्ट पारिदिने • विपत्ले पारेको प्रभावसँग सम्बन्धित चित्र, समाचार, लेखरचना सङ्कलन गरेर वा सम्भव भएसम्म प्रभावितका अनुभवलाई समेत समेटी परियोजना कार्य गर्न लगाउने • विपत्सँग सम्बन्धित सिमुलेसन (simulation) अभ्यास गराउने । 	<p>(क) स्थानीय सङ्घसंस्थाहरूले भूकम्पको व्यवस्थापनमा के के भूमिका खेल्न सक्छन् ?</p> <p>(ख) सिमुलेसन अभ्यासमा विद्यार्थीले गरेका क्रियाकलापको अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p>
	<p>७.६ नक्सा तथा प्रयोगात्मक कार्य</p> <ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न प्रकारका सङ्केत • नेपालको नक्सा निर्माण • भौगोलिक तथ्यहरू • तथ्यलाई विभिन्न चार्ट, ग्राफमा प्रस्तुति 	<ul style="list-style-type: none"> • नक्सामा प्रयोग हुने विभिन्न प्रकारका सङ्केत बनाउन अभ्यास गराउने • नेपालको नक्सा बनाउन अभ्यास गराउने • भौगोलिक तथ्यहरू जस्तै हिमाल, नदी, ताल, मठमन्दिर, प्राकृतिक सम्पदा, राष्ट्रिय निकुञ्ज, कृषि उत्पादन क्षेत्र आदि शैक्षणिक पाटीमा लेखी नेपालको नक्सामा भर्न लगाउने • विभिन्न तथ्य तथ्याङ्कहरूलाई पाइ चार्ट वा बार ग्राफ वा लाइन ग्राफमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) नेपालको नक्सा बनाउनुहोस् । उक्त नक्सामा गण्डकी नदी, घोडाघोडी ताल, ढोरपाटन सिकार आरक्षण, जानकी मन्दिर, कफी उत्पादन हुने क्षेत्रलाई विभिन्न सङ्केत प्रयोग गरी देखाउनुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
८. जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन	८.१ जनसाङ्ख्यिक परिवर्तनका निर्धारक तत्त्वहरू <ul style="list-style-type: none"> • जन्म • मृत्यु • बसाइँसराइ • जन्म, मृत्यु र बसाइँसराइको मापन • जनसङ्ख्या दोब्बर हुन लाग्ने समय 	<ul style="list-style-type: none"> • जनसाङ्ख्यिक परिवर्तनका निर्धारक तत्त्वहरूको सूची तयार गर्न लगाउने • जनसाङ्ख्यिक परिवर्तनका निर्धारकहरू (जन्म, मृत्यु र बसाइँसराइ) का दर गणना गर्ने सूत्रहरूको प्रयोग गरी अभ्यास गर्न लगाउने • जनसङ्ख्या दोब्बर हुन लाग्ने समय गणना गर्न लगाउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> (क) जनसाङ्ख्यिक परिवर्तनका निर्धारकहरूको सूची तयार गर्नुहोस् । (ख) जनसङ्ख्या दोब्बर हुन लाग्ने समय कसरी गणना गरिन्छ, लेख्नुहोस् ।
	८.२ नेपालको जनसङ्ख्या <ul style="list-style-type: none"> • जनसङ्ख्याको बनोट - साक्षरता - पेसा - ग्रामीण तथा सहरी जनसङ्ख्या) • जनसङ्ख्याको बनोटले सामाजिक र आर्थिक जनजीवनमा पार्ने प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> • आफ्नो समुदायको जनसङ्ख्याको साक्षरता, पेसाको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न लगाउने र ति तथ्यहरूलाई कक्षाकोठामा छलफल गर्दै जनसङ्ख्याको बनोटको अवधारणा स्पष्ट पारिदिने • जनगणनाको पछिल्ला दुइवटा जनगणनाका तथ्याङ्कको आधारमा साक्षरता, पेसा, ग्रामीण तथा सहरी क्षेत्रको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तुलनात्मक चार्ट तयार गर्न लगाउने • जनसङ्ख्याको बनोटले सामाजिक र आर्थिक जनजीवनमा पार्ने प्रभाव सम्बन्धमा छलफल गराउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> (क) जनसङ्ख्याको बनोट केलाई भनिन्छ ? (ख) नेपालमा महिला र पुरुष साक्षरता दरको तुलना गर्नुहोस् । (ग) साक्षरताले सामाजिक र आर्थिक जनजीवनमा कसरी प्रभाव पार्दछ ?

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	<p>८.३ नेपालको जनसङ्ख्याको वितरण र जनघत्व</p> <ul style="list-style-type: none"> भौगोलिक प्रदेश : हिमाल, पहाड, उपत्यका, भित्री मधेश र तराई प्रादेशिक तह : सात प्रदेश 	<ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्कका आधारमा नेपालको जनसङ्ख्याको भौगोलिक र प्रादेशिक वितरण र जनघत्वबारे छलफल गराउने जनसङ्ख्याको वितरण र जनघनत्वलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको सूची तयार गर्न लगाउने नेपालको जनसङ्ख्या वितरण र जनघनत्वसँग सम्बन्धित लेख तयार पार्न लगाउने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) हिमाली क्षेत्र र तराई क्षेत्रको जनसङ्ख्या वितरणको तुलना गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) सबैभन्दा धेरै जनसङ्ख्या भएको प्रदेश कुन हो ?</p> <p>(ग) जनघनत्व कसरी मापन गरिन्छ ?</p>
	<p>८.४ नेपालमा बसाइँसराइ</p> <ul style="list-style-type: none"> कारण प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालमा बसाइँसराइका तत्त्वहरू (आकर्षण र विकर्षण) का बारेमा विभिन्न उदाहरण र सूची देखाउँदै छलफल गराउने बसाइँसराइले समाजमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गर्न लगाई प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने समाज परिवर्तन र विकासका लागि बसाइँसराइ आवश्यक छ वा छैन भन्ने शीर्षकमा मान्यता (value line) क्रियाकलाप गराउने । यसमा छ भन्ने विद्यार्थीहरूलाई एक समूह र छैन भन्ने जति अर्को समूहमा राखी आफ्ना आफ्ना पक्षमा तर्कहरू सङ्कलन गर्न लगाई पालैपालो चार पाँच जनालाई आफ्ना विचार राख्ने अवसर दिने 	<p>१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) बसाइँसराइ केलाई भनिन्छ ?</p> <p>(ख) बसाइँसराइ हुने कारण के हुन् ?</p> <p>(ग) बसाइँसराइबाट उत्पन्न हुने परिणामको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p>

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
९. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, समसामयिक घटना र सूचना प्रविधि	९.१ विभिन्न कुटनीतिक नियोगहरू र यसका कार्यहरू <ul style="list-style-type: none"> राजदूतावास महावाणिज्य दुतावास संयुक्त राष्ट्रसङ्घ स्थायी नियोगकाउन्सिलर कार्यालय 	<ul style="list-style-type: none"> कुटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भएका मुलुक र कुटनीतिक नियोगमार्फत भए गरेका कार्य वा सहयोगहरूको सूची/तालिका/चार्ट प्रस्तुत गरी प्रश्नोत्तर, व्याख्यान, खोज र छलफल विधिद्वारा कुटनीतिक नियोग र नेपालसँगको सम्बन्ध प्रस्ट पार्ने कुटनीतिक सम्बन्ध र द्विपक्षीय सम्बन्ध कायम भएका देशहरूको सूची तयार पार्न लगाउने कुटनीतिक नियोगको भूमिका आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरू पहिचान गर्न लगाउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> (क) नेपालसँग कुटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भएका देशहरूको सङ्ख्या कति छ ? (ख) नेपालको महावाणिज्य दुतावास कुन कुन ठाउँमा छ ?
	९.२ बिमस्टेक (Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation /BIMSTEC) <ul style="list-style-type: none"> परिचय नेपालले प्राप्त गरेका उपलब्धि 	<ul style="list-style-type: none"> बिमस्टेकमा पर्ने देशहरूको सूची तयार पार्न लगाउने तालिका/चार्ट, बिमस्टेकका सदस्य राष्ट्र भएको नक्सा, बिमस्टेकसम्बन्धी वृत्तचित्र/भिडियो प्रदर्शन गरी प्रश्नोत्तर, अन्तरक्रिया, व्याख्यान, प्रदर्शन र छलफल विधिद्वारा बिमस्टेकबाट नेपालले प्राप्त गरेका उपलब्धि प्रस्ट पारिदिने 	१. निम्नलिखित प्रश्नमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> (क) BIMSTEC को पूर्णरूप लेख्नुहोस् । (ख) बिमस्टेकमा कतिओटा देशहरू आवद्ध छन् ?

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया
	९.३ संयुक्त राष्ट्रसङ्घ (United nations organization/ UNO) को परिचय, संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र नेपालबिचको सम्बन्ध र सहयोग	<ul style="list-style-type: none"> संयुक्त राष्ट्रसङ्घको लोगो, बडापत्र, सम्बन्धमा छलफल गर्ने संयुक्त राष्ट्रसङ्घले नेपालमा गरेका सहयोगका क्षेत्र र सहयोगको सूची, नेपालले संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा पुऱ्याएको योगदानको सूची तयार गरी छलफल गर्न लगाउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) नेपालले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सदस्यता कहिले प्राप्त गरेको हो ? (ख) नेपालले संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा पुऱ्याएको कुनै दुईओटा योगदान उल्लेख गर्नुहोस् ।
	९.४ साइबर अपराध <ul style="list-style-type: none"> साइबर अपराधको परिचय नेपालमा साइबर अपराध साइबर अपराध विरुद्धको सचेतना र कानुनी व्यवस्था 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालमा साइबर अपराधका घटनाहरू र उदाहरणहरू र साइबर अपराधका सम्बन्धमा भएका कानुनी व्यवस्थाको सूची प्रस्तुत गर्दै प्रश्नोत्तर, व्याख्यान, खोज र छलफल विधिद्वारा नेपालमा साइबर अपराध र यस सम्बन्धमा भएका कानुनी व्यवस्था सम्बन्धमा प्रस्ट पार्ने सारबर अपराधसँग सम्बन्धित समाचार, चित्र, सम्पादकीय आदि सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्डमा टाँस्न लगाउने 	१. निम्नलिखित प्रश्नमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) साइबर अपराध भनेको के हो ? (ख) नेपालमा साइबर अपराध नियन्त्रण गर्न के कस्ता प्रयास भएका छन् ?
	९.५ समसामयिक गतिविधि र घटना यसले मानव जीवनमा पारेको असर	<ul style="list-style-type: none"> समसामयिक घटनाहरू सङ्कलन गर्न लगाई कक्षामा पालैपालो भन्न लगाउने दैनिक पत्रपत्रिका वा रेडियो टिभीको समाचार सुनी वा हेरी एक हप्तासम्मको मुख्य समाचार सङ्कलन गर्न लगाउने समसामयिक घटनासँग सम्बन्धित रही हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता गर्न लगाउने समसामयिक घटनासँग सम्बन्धित समाचार, चित्र, सम्पादकीय आदि सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्डमा टाँस्न लगाउने । 	१. निम्नलिखित प्रश्नमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : (क) कुनै दुईओटा समसामयिक घटना लेखी त्यसको प्रभावसमेत उल्लेख गर्नुहोस् ।

५. एकाइगत पाठ्यभार वितरण तालिका

एकाइ शीर्षक	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
	घण्टा	घण्टा	घण्टा
१. हामी र हाम्रो समाज	१६	१६	१६
२. हाम्रो मानव मूल्यमान्यता	२०	२०	२०
३. नागरिक चेतना	२०	२०	२०
४. सामाजिक समस्या र समाधान	२०	२०	२०
५. हाम्रो विगत	२०	२०	२०
६. हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप	२०	२०	२०
७. हाम्रो पृथ्वी	२०	२०	२०
८. जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन	१२	१२	१२
९. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, समसामयिक घटना र सूचना प्रविधि	१२	१२	१२
जम्मा	१६०	१६०	१६०

५. सम्भाव्य परियोजना/प्रयोगात्मक कार्यका उदाहरणहरू

कक्षा ६

१. तपाईंको गाउँपालिका/नगरपालिकामा गई जनप्रतिनिधिहरूसँग सोधपूछ गरी तल दिइएका बुँदामा आधारित भएर टिपोट गराई र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् :

- गाउँपालिका/नगरपालिकाको परिचय :
- जनप्रतिनिधिहरूको नाम :
- वडा सङ्ख्या :
- गाउँपालिका/नगरपालिकाको संरचना :
- विकासका कार्यहरू :

२. तल दिइएका प्रश्नावलीका आधारमा विद्यार्थीलाई आत्ममूल्याङ्कन गर्न लगाई प्राप्त निष्कर्ष समावेश गरी एक अनुच्छेद लेख्न लगाउनुहोस् :

क्रियाकलाप	विद्यार्थीको व्यवहार
१. म सधैं अनुशासनमा बस्ने	(क) गर्छु (ख) गर्दिनँ
२. म आमा बाबु र मान्यजनका असल बानी व्यवहारको अनुसरण	(क) गर्छु (ख) गर्दिनँ
३. म घरमा आएका पाहुनालाई सम्मान, स्वागत र सत्कार	(क) गर्छु (ख) गर्दिनँ
४. म नियमित रूपमा विद्यालय	(क) जान्छु (ख) जाँदिन
५. म नियमित रूपमा गृहकार्य/कक्षाकार्य	(क) गर्छु (ख) गर्दिनँ
६. आफूले जानेका कुरा साथीहरूलाई	(क) सिकाउँछु (ख) सिकाउँदिन
७. विद्यालयमा सञ्चालन हुने अतिरिक्त क्रियाकलापमा भाग	(क) लिन्छु (ख) लिन्न
८. आफूले नजानेका कुरा शिक्षकसँग नडराईकन	(क) सोध्छु (ख) सोधिदिन

३. कक्षाका विद्यार्थीबाट विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक समूह निर्माण गरी तल तालिकामा दिइएको शीर्षकमा आधारित भई बालअधिकार सम्बन्धमा विवरणहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् :

बाल अधिकारको परिचय र महत्त्व	समाजमा हुने गरेका बालश्रमको सूची र यिनीहरूले पारेका असरहरू	बालअधिकार संरक्षणमा विद्यार्थीले गर्न सक्ने कार्यहरू

४. आफ्नो समुदायमा भएका सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको सूची तयार पारी समुदायमा भएका बुद्धिजीवीहरूसँग वा स्थानीय सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग उक्त समस्या तथा विकृतिहरूका बारेमा छलफल गरी गर्न लगाउनुहोस् र तल दिइएका बुँदाहरूका आधारमा प्रतिवेदन तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।
- सामाजिक समस्या तथा विकृतिको परिचय :
 - सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरूको सूची :
 - स्थानीय बुद्धिजीवीहरूसँग सोधिने प्रश्नावलीको नमुना :
 - सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरूको समाधानका उपायहरू :
५. वि.सं. २००७ देखि २०६३ सम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाक्रम र सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाहरू सङ्कलन गरी कक्षाकोठामा समय रेखामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।
६. स्थानीय समुदायमा गई त्यहाँ संलग्न व्यक्तिहरूका आर्थिक क्रियाकलाप सङ्कलन गरी तलको तालिका भर्न लगाउनुहोस् ।

घर सङ्ख्या	आर्थिक क्रियाकलाप				
	कृषि	पशुपालन	व्यापार	उद्योग	सेवा (नोकरी)

७. कक्षाका विद्यार्थीलाई विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा विभिन्न समूहमा विभाजन गरी शिक्षकसँगको छलफल, विभिन्न पुस्तक तथा सामान्य ज्ञानहरूको अध्ययन र जानकार व्यक्तिहरूसँग सोधपुछका आधारमा विवरण सङ्कलन गरी मानव जीवनसँग तल दिइएका पक्षहरूको सम्बन्ध कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।

धरातलीय स्वरूपका आधारमा नेपालको विभाजन	१..... २..... ३.....
हावापानीका आधारमा नेपालको विभाजन	१..... २.....
नदीनालाका आधारमा नेपालको विभाजन	१..... २..... ३.....
वनस्पतिका आधारमा नेपालको विभाजन	१..... २..... ३.....

८. स्थानीय समुदायका मानिसको एक वर्षको जनसाङ्ख्यिक अवस्था सङ्कलन गरी तलको तालिकामा प्रस्तुत गर्न लगाई बारग्राफमा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् :

घर सङ्ख्या	जम्मा मानिसको सङ्ख्या	जीवित शिशुको सङ्ख्या	मृत्यु हुनेका मानिसको सङ्ख्या	बसाइँ सरी आउनेको सङ्ख्या	बसाइँ सरेर जानेको सङ्ख्या

९. विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूको अध्ययन गरेर, रेडियो तथा टेलिभिजनका समाचारहरू सुनेर वा समाजका जानकार व्यक्तिहरूसँग सोधखोज गरेर समसामयिक घटनाहरूको सङ्कलन गरी भित्तेपत्रिकामा राख्न लगाउनुहोस् ।

कक्षा ७

- समाज विकासका विभिन्न चरण र विशेषता भल्कने चित्र, कथा, पोस्टर, भिडियो आदि सामग्री सङ्कलन गर्न लगाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउनुहोस् ।
- मानवीय मूल्यअनुरूपको व्यवहार गरे नगरेको आत्ममूल्याङ्कन गर्नुहोस् र त्यसका आधारमा आफ्नो प्रतिबिम्बन लेख्नुहोस् ।

क्रियाकलाप	राम्रो	मध्यम	निम्न
सद्भावपूर्ण व्यवहार			
भाइचारा			
सहिष्णुता			
सेवा			
इमानदारिता			
जिम्मेवारी			
कर्तव्यपालना			

३. लोकतान्त्रिक संस्कारको पालना भए नभएकामा निम्नानुसारका विषयवस्तुमा आधारित भई आत्ममूल्याङ्कन गरी प्रतिबिम्बन गर्नुहोस् :

क्र.स.	क्रियाकलाप	गर्छु	गर्दिन
१.	म अरूको विचारको सम्मान		
२.	आफ्नो विचार राख्दा पालो पर्खने		
३.	निर्णय गर्दा बहुमतको विचारलाई मान्ने		
४.			
५.			

४. आफ्नो समुदायमा सोधखोज गर्न लगाई फजुल खर्च, लैङ्गिक विभेद र मानव बेचबिखन विषयमा परियोजना कार्य गराउनुहोस् र तलको ढाँचामा आधारित भई प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउनुहोस् :

प्रतिवेदनको ढाँचा

- (क) शीर्षक
- (ख) उद्देश्य
- (ग) विधिहरू
- (घ) मुख्य प्राप्तिहरू
- (ङ) निष्कर्ष

५. हाम्रा राष्ट्रिय विभूतिहरूको फोटो सङ्कलन र योगदान उल्लेख भएको चार्ट वा तालिका निर्माण र प्रदर्शन गर्न लगाउनुहोस् ।
६. वस्तुको गुणस्तर र उपभोक्ता अधिकार विषयमा निबन्ध लेख्न लगाउनुहोस् ।
७. नेपालको नक्सामा भौगोलिक तथ्यहरू जस्तै: हिमाल, नदी, ताल, मठमन्दिर, प्राकृतिक सम्पदा, राष्ट्रिय निकुञ्ज, कृषि उत्पादन क्षेत्र आदिलाई नेपालको नक्सामा भर्नुहोस् ।
८. जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका लागि गरिएका विभिन्न चित्र, पोस्टर, फोटो सङ्कलन गर्न लगाई विगबुक तयार गरी विद्यालयमा प्रदर्शन गर्न लगाउनुहोस् ।
९. विद्यालय वरिपरिका समसामयिक घटनाको विवरण सङ्कलन गर्न लगाई भित्तेपत्रिकामा प्रकाशन गर्न लगाउनुहोस् ।

कक्षा ८

१. तपाईंको प्रदेशमा सञ्चालित विकास आयोजनाहरूको सूची बनाउनुहोस् र कुनै एक विकास आयोजनाका बारेमा तल दिइएका बुँदाहरूमा आधारित भई लेख्नुहोस् :
- आयोजनाको नाम :
 - सञ्चालन भएको मिति र अवधि :

- उद्देश्य :
 - लागत :
 - जनशक्ति :
 - स्रोत :
 - लाभान्वित क्षेत्र :
२. तपाईंको समुदायमा रहेको कुनै ऐतिहासिक, धार्मिक, प्राकृतिक, पर्यटकीय वा सार्वजनिक महत्त्वको स्थलको भ्रमण गरी तल दिइएका बुँदाहरूमा आधारित भई प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् :
- अध्ययनको पृष्ठभूमि :
 - अध्ययनको उद्देश्य :
 - अध्ययनको विधि :
 - पत्ता लगाइएका कुरा :
 - निष्कर्ष र सुझाव :
३. तपाईंको समुदायमा बसोबास गर्ने कुनै पाँचओटा परिवारमा भ्रमण गरी लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा नागरिकको भूमिका सम्बन्धमा तल दिइएको तालिकामा आधारित भई जानकारी लिनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :

घर सङ्ख्या :

घरमुलीको नाम :

क्र. स.	दायित्व	दायित्व निर्वाह गरेको अवस्था		
		सधैं गर्ने गरेको	कहिलेकाहीं गर्ने गरेको	कहिल्यै नगरेको
१.	कानूनको पालना गर्नु			
२.	मतदान गर्नु			
३.	कर तिर्नु			
४.	विकास निर्माणमा सहभागी			
५.	सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण			

४. विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा कक्षालाई आवश्यक सङ्ख्यामा विभाजन गरी नेपालको सामाजिक समस्या समाधानमा काम गरिरहेका संस्थाहरूका सम्बन्धमा नदोहोरिने गरी तलका बुँदाहरूमा आधारित भई विवरण तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :
- संस्थाको नाम र स्थापना वर्ष :
 - स्थापना भएको देशको नाम :
 - संस्थाको लक्ष्य र उद्देश्य :
 - संस्थाको कार्य क्षेत्र :
 - संस्थाले सञ्चालन गरेका मुख्य गतिविधिहरू :

५. तपाईंको समुदायमा भएका कानूनविद्, राजनीतिक कर्मी वा यस सम्बन्धमा जानकार व्यक्तिलाई भेटी लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको प्राप्तपछिका अवसर तथा चुनौतीहरूका सम्बन्धमा सोधखोज गरी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुहोस् ।
६. नेपालको संविधानअनुसार स्थानीय निकायमा कुन कुन प्रकारका करहरू लगाइन्छ, खोजी गरी लेख्नुहोस् र आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा गएर त्यहाँ सङ्कलन गरिने कर सम्बन्धमा विवरण तयार पार्नुहोस् ।
७. जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा स्थानीय समुदायमा अबलोकन तथा स्थानीय बुद्धिजीवीसँग सोधखोज गरी तल दिइएको तालिका भर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

जलवायु परिवर्तनका कारण	नेपालमा यसले पारेको प्रभाव	रोक्ने उपायहरू

८. तपाईंको समुदायमा भएका पाँचओटा घरमा गई विगत दुई वर्षको जन्म, मृत्यु र बसाइँसराइको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुहोस् र त्यसबाट जनसङ्ख्यामा आएको परिवर्तनसम्बन्धी विवरण तयार पार्नुहोस् ।

साल	२०.....	२०.....
जन्म		
मृत्यु		
बसाइँसराइ		

९. कक्षाका विद्यार्थीलाई विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक समूहमा विभाजन गरी कुनै समूहले साइबर अपराधको परिचय र सूची, कुनै समूहले साइबर अपराधले समाजमा पारेका असरहरू र कुनै समूहले यस सम्बन्धमा रहेको कानुनी प्रावधानको खोजी गरी विवरण तयार पार्न लगाउनुहोस् र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्न लगाई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :

साइबर अपराधको परिचय र सूची	साइबर अपराधले समाजमा पारेको असर	साइबर अपराधसम्बन्धी कानुनी प्रावधान

६. सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप

सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्यको पाठ्यक्रम विभिन्न सामाजिक विज्ञानका क्षेत्रलाई समेटेर एकीकृत रूपमा तयार गरिएको छ। यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको सिकाइ सहजीकरणमा सबै क्षेत्रलाई समान महत्व दिनुपर्ने हुन्छ। सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा अध्ययन गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्दछ। यस विषयले व्यावहारिक सिकाइलाई जोड दिने हुँदा कक्षाभित्र वा बाहिर आआफ्नो गाउँ, टोल, समुदायहरूसँग सम्बन्ध राखी क्रियाकलापहरू गराउनुपर्दछ। यी विषयवस्तुलाई जस्ताको तस्तै कण्ठ गराउने शिक्षण पद्धतिलाई निरुत्साहित गरी विद्यार्थीलाई आफ्ना समुदायमा खोज गरी सिकेका कुराहरूलाई सिर्जनात्मक विश्लेषण गर्ने प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनुपर्दछ। सामाजिक अध्ययनले विद्यार्थीका विभिन्न सिर्जनाहरू जस्तै कथा, कविता, नाटक, समाचार, चिठी, सम्पादकीय, गीत, प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर, नक्सा, फोटोमार्फत भाव अभिव्यक्त गर्नु भन्ने लक्ष्य राखेको छ। यी सबै सिपहरूको विकास गर्न विद्यार्थीलाई आफ्ना रुचिअनुसारका सिपहरूको विकास गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। यसका निम्ति शिक्षकद्वारा निर्मित वार्षिक शैक्षणिक कार्ययोजना, त्रैमासिक योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजनाको ठूलो भूमिका रहन्छ। विद्यार्थीलाई क्रियाकलापमा आधारित गरी गरेर सिकने वातावरण र अवसर तयार गर्नु पर्दछ भन्ने सोच र चिन्तनको अभिवृद्धि गराउनु नै यसको मूल लक्ष्य हो। यो विषय अध्यापन गर्दा प्रयोग गर्न सकिने केही सम्भावित विधिहरू तल दिइएका छन् तर यी नमुना मात्र भएकाले शिक्षकले परिस्थितिअनुकूल विधिहरू छनोट गरी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ।

यी सिपहरूको विकासका लागि सबै विद्यार्थीलाई एकै खालको सहजीकरणले सम्भव नहुन पनि सक्छ। त्यसैले उनीहरूलाई बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तअनुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान र सिप एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनुपर्छ। यसका निम्ति योजनाबद्ध सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ। विद्यार्थीहरूलाई “गर र सिक” भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु सामाजिक अध्ययन विषयको मूल लक्ष्य हो। किशोर किशोरी आफैले गरेर सिकेका कुरामा विश्वास गर्छन्। मनमा विश्वास जागेपछि उक्त सिकाइले व्यवहारमा सुधार ल्याउँछ। त्यसैले सामाजिक अध्ययन विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ, जस्तै : प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, समस्या समाधान, छलफल, अवलोकन, सोधखोज, अभिनय, परियोजना, प्रयोग, स्थलगत भ्रमण, घटना अध्ययन, समालोचनात्मक चिन्तन, सामुदायिक कार्य इत्यादि। समालोचनात्मक चिन्तन सिप विधि पछिल्लो समयमा विकास गरिएको विधिका रूपमा लिइन्छ। यसअर्न्तगत मष्तिष्क मन्थन (Brain Storming), सङ्गठित सिंहावलोकन (Structure overview), जिगस (jig-saw), शब्दार्थ चित्र (Semantic Map), जोडीमा पढाइ र जोडीमा सारांश (Paired reading-Paired summarizing), द्रुत लेखन (Quick Write), मान्यता (Value line), मान्यता (value line), अब मेरो पालो (Pens in the middle), इमेज थिएटर, रनिङ डिकटेसन, समस्या वृक्ष, पात्र अनुमान(Guess who?), तातो कुर्सी (Hot Chair) के डब्लु एल चार्ट, ग्राफिटी आदि जस्ता सिकाइका रणनितिहरू आवश्यकतानुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ।

जुनसुकै क्रियाकलाप गराउँदा पनि विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक हुन्छ। अध्यापन गर्दा विद्यार्थीको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ। विद्यार्थीहरू आफैलाई कुनै कुनै समस्या समाधान गर्न गाह्रो तथा

अप्ट्यारो पर्न सब्छ त्यस्तो अवस्थामा मात्र कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा सहयोग पुन्याई समाधान गरिदिनु उचित हुन्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल भएनभएको सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै सिसिमका मूल्याङ्कन गरिने छ । निर्माणात्मक मूल्यान्वयताको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्नु हो । सिकाइका लागि गरिने यस्तो आन्तरिक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहनु पर्दछ । आन्तरिक मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न औपचारिक तथा अनौपचारिक तरिका प्रयोग गर्नुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा क्रियाकलाप, विद्यार्थीका कार्य तथा कार्यसम्पादनको अवलोकन, गृहकार्य, परियोजना कार्य, मौखिक तथा लिखित कार्य, एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू, स्व तथा सहपाठी मूल्याङ्कनलगायतका साधन प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा मुख्य सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीले हासिल गरेको सिकाइ स्तरको मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीका कार्य तथा समस्या समाधानको अवलोकन, मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर, कक्षा तथा एकाइ परीक्षा, व्यवहार अवलोकनलगायतका तरिका प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसका लागि रुजूसूची श्रेणी मापनलगायतका व्यवहार अवलोकन फारम, विभिन्न तहका सिकाइ क्षमता मापन गर्ने प्रश्नहरू, व्यावहारिक समस्यालगायत कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य आदिमा विद्यार्थीको सहभागिता र उपलब्धिका विषयमा शिक्षकको अभिलेख वा नोट आदि मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर मूल्याङ्कन गर्न प्रयोग हुनसक्ने साधनहरू हुन् । यस्तो मूल्याङ्कन विषयवस्तुको प्रत्येक क्षेत्र वा एकाइको सिकाइपश्चात् गरी सो क्षेत्र वा एकाइअन्तर्गतका मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर परीक्षण विभिन्न साधनहरूको प्रयोगबाट गर्नुपर्छ । यसरी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्दा विद्यार्थीले न्यूनतम सिकाइ स्तर हासिल गरेको नपाइएमा सुधारात्मक सिकाइको अवसर प्रदान गरी पुनः परीक्षण गरी न्यूनतम सिकाइस्तर सुनिश्चित गरी थप वा माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ । पटकपटकको सुधारात्मक सिकाइपश्चात् पनि न्यूनतम स्तरको सिकाइ स्तर हासिल गर्न नसक्ने विद्यार्थीका लागि उपचारात्मक सिकाइको योजना निर्माण गरी त्यस्ता विद्यार्थीलाई सहयोग गर्नु पर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा अभिलेखित गर्नुपर्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखित गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ । यस्तो अभिलेखका आधारमा निम्नलिखित पक्षमा तोकिएअनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ :

सि.नं.	मूल्यमान्यताका पक्ष	भार
१.	सहभागिता : कक्षामा उपस्थिति र कक्षा कार्यमा सहभागिता	४
३.	प्रयोगात्मक/परियोजना	३६
४.	त्रैमासिक परीक्षाहरू	१०
	जम्मा	५०

(ख) आवधिक मूल्याङ्कन

निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा अन्तिम परीक्षाको भार ५० प्रतिशत हुने छ। प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ। यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन्। पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा सिकाइ स्तरको प्रमाणीकरण गरिन्छ। अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तय गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ।